

2.30

פרשת וזאת הברכה

עניני עכו"ם

"ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת אש דת למו:" (דברים פרק לג,ב)

[א]

ממונם

שור של ישראל ושור של נכרי שנגחו זא"ז

נתבאר במשנה (מסכת בבא קמא לח,א), דשור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור. והקשו בגמ' דממה נפשך אי רעהו דוקא, דכנעני כי נגח דישאל נמי ליפטר, ואי רעהו לאו דוקא, אפילו דישאל כי נגח דכנעני נחייב. וא"ר אבהו, אמר קרא (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח, כיון שלא קיימו, עמד והתיר ממונן לישראל. רבי יוחנן אמר מהכא (דברים לג) הופיע מהר פארן, מפארן הופיע ממונם לישראל.

איסור גזל עכו"ם

והנה אע"פ ש"הותר" ממונם לישראל, זה אינו אלא כגון היכא שנגח שור שלנו את שור שלהם, שפטורים מלשלם, אבל לגזול או לגנוב מהם אסור. והכי איתא בגמ' (בבא קמא קיג, ב) "אמר רב ביבי בר גידל אמר ר"ש חסידא, גזל כנעני אסור, אבידתו מותרת. גזילו אסור, דאמר רב הונא, מנין לגזל הכנעני שהוא אסור שנאמר (דברים ז') ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך. אבידתו מותרת, דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב, מנין לאבידת הכנעני שהיא מותרת שנאמר (דברים כ"ב) לכל אבדת אחיך, לאחיק אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני. ואימא הני מילי היכא דלא אתי לידיה, דלא מחייב לאהדורי בתרה, אבל היכא דאתי לידיה אימא ליהדרה, אמר רבינא ומצאתה, דאתאי לידיה משמע. תניא, ר' פנחס בן יאיר אומר במקום שיש חילול השם, אפילו אבידתו אסור".

וכן נפסק בשולחן ערוך חושן משפט (סימן שמח,ה) "כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו (ויקרא יט, יא) וחייב לשלם, אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של גוים, ואחד הגונב מגדול או מקטן". וכ"ה (בסי' שנ"ט סעיף א) לענין גזילה, "אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים".

גזל עכו"ם אסור מדאורייתא או מדרבנן

ונחלקו הראשונים אם גזל עכו"ם אסור מן התורה, או אינו אלא מדרבנן. ברמב"ם (הלכות גניבה פרק א,א) מבואר להדיא שאיסורו מן התורה, וז"ל, "כל הגונב ממון משוה פרוטה ומעלה עובר על לא תעשה, שנאמר (ויקרא י"ט, י"א) לא תגנובו, ואין לוקין על לאו זה שהרי ניתן לתשלומין, שהגנב חייבה אותו תורה לשלם, ואחד הגונב ממון ישראל, או הגונב ממון גוי עובד עבודה זרה, ואחד הגונב את הגדול או את הקטן". ועי' ברמב"ם (הלכות גזלה ואבדה פרק א,ב) שכתב, "אסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשוק, ואם גזלו או עשקו יחזיר". ומשמע שגזל עכו"ם אסור מה"ת, מתוך שכתב האיסור לגזלו בחדא מחתא

עם איסור גזילה פחות משהו פרוטה שאסור מה"ת. וכן דייק הש"ך (סימן שמח, ב) מלשון השולחן ערוך, וז"ל, "משמע מכאן דאסור דאורייתא, וכ"כ מהרש"ל פ' הגזול, דס"ל להרמב"ם וטור וסמ"ג דאסור מדאורייתא".

אכן דעת הכסף משנה (הלכות גזלה שם) ששיטת הרמב"ם היא לחלק בין גזילה לגניבה. וכן דייק לשון הרמב"ם שכתב "אסור לגזלו או לעשקו", ולא כתב שעובר עליו בל"ת, לומר שאין איסור זה מן התורה. ובזה מיישב קושיא עצומה, דהנה הרמב"ם כתב ג"כ שאסור לעשקו, ובפסוק כתוב לא תעשוק את רעך, ומשמע שרק רעך אסור אבל עובד כוכבים מותר, ועוד קשה דאמרינן בפרק הגזול ומאכיל (קיג, ב) דהפקעת הלואתו מותר, ועושק היינו הפקעת הלואתו, כמ"ש הרמב"ם בסמוך, אי זהו עושק וכו' כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או שכירות וכו'. ולכן כתב הכס"מ, שהרמב"ם סובר כדפירש"י שהפקעת הלואתו שאינו גזל ממש שרי, כי ליכא חלול השם, כגון היכא דטען ליה ליוורש נתתיו לאביך ומת, דלא ידע העכו"ם בהדיא דקא משקר, אבל היכא שהוא יודע אסור מדרבנן כנ"ל.

קדשה בגזל עכו"ם – חיוב השבה בגזל עכו"ם

ומתוך שהעלה הש"ך דגזל עכו"ם אסור מה"ת, השיג על הרמ"א באה"ע (ריש סי' כ"ח) שכתב "אם קדשה בגזל או בגניבת עכו"ם, הוי מקודשת, דהא אינה צריכה להחזיר רק משום קידוש השם" עכ"ל. ולכא' אפשר ליישב, שאולי הרמ"א מודה בעיקר הדין שגזל עכו"ם אסור מן התורה, רק דסבר שהחיוב להשיב את הגזילה אינו אלא מדרבנן, ולכן לגבי קידושין שפיר הוי מקודשת. אבל מתוך שהוסיף הרמב"ם "ואם גזלו או עשקו יחזיר", משמע שאין הבדל בין איסור הגזילה לחיוב ההשבה.

שוב מצאתי בחלקת מחוקק (סימן כח ס"ק ג) שגם העלה צד לחלק לשיטת הרמ"א בין איסור גזילה לחיוב השבה, אבל עדיין השיג על הרמ"א, דבכמה דוכתי בגמ' מבואר דגזל וגניבת הכותים אסור מן התורה, רק דכפל אין צריך לשלם בכותי מדכתיב רעהו, ואם כן מנ"ל לחלק בין גזל כותי לגזל ישראל בענין השבת גזילתו בעין, "דילמא מדינא צריכה להחזיר לכותי, כל שהגזילה שלו בעין ולא נתייאש הכותי", ולא מצינו בגמרא רמז וחילוק בדין זה בין כותי לישראל.

קדשה בהנאה אע"ג דהחפץ הגזול מעכו"ם לא נקנה לו

אכן עי' בנתיה"מ שנקט באמת לפרש כן בדברי הרמ"א, ואדרבה אף מדייק כן בלשון הרמ"א שם שכתב "ד~~הא~~ אינה צריכה להחזיר רק משום קידוש השם". אבל עיי"ש שהקשה על הרמ"א אף לפי הנחה זו, דנהי דאינו חייב בהשבה, מ"מ הא לאו דידיה הוא דהא לא קנה אותו, ואמאי מקודשת הא בדבר שאינו שלו קידשה, וכמ"ש המגן אברהם (או"ח סימן תרל"ז ס"ק ג') בשם ספר יראים (סי' תכ"ב) דאפילו אם גזל גוי מותר, מ"מ לאו שלו הוי לענין סוכה. ותי' הנתיה"מ, דבקדושין לא שייך זה, דכיון דההנאה בדבר זה מותרת מדאורייתא, והוא המציא לה הנאה זו, מקודשת בשכר הנאה שהמציא לה. וראיה ממ"ש הר"ן בפ"ב דקדושין (כג, א מדפי הרי"ף ד"ה מוכרן) דאם קידשה בחליפי איסור הנאה דמקודשת כיון דלדידה שריא, דכיון דהוא המציא לה הנאה המותרת לה מקודשת, אף שהדבר עצמו אינו שלו, וכמו בדבר עלי לשלטון.

ובאמת זהו חידוש, דבפשטות בהיה דקידשה בהנאה מיירי שאומר לה בהיה הנאה וכו', אבל כאן הרי רצונו לקדשה בתורת כסף, והיא לא יכולה לקנות הכסף, ואינו דומה לההיא דמקדש בחילופי איסורי הנאה, דהתם שפיר יכולה לקנות הכסף, ואינו מקדשה מדין הנאה. אלא דשם נתחדש דלא בעינן שהוא יתחסר ממון, רק שהיא תרוויח. ובאמת יש בזה נידון גדול ורחב בראשונים ואחרונים, ואכמ"ל.

שיטת רש"י דאיסור גזל עכו"ם מדרבנן

והנה מקור דברי הרמ"א הוא בשו"ת מהרי"ו (סי' קל"ח), אבל כבר כתב הח"מ, דשם מיירי באחד שמכר משכון של כותי לחבירו, וחבירו קידש בו אשה, וזה אי אפשר דאינו אלא מדרבנן דהמשכון בהיתרא אתי לידיה, ומכירת המשכון הוי כהפקעת הלואתו, אבל גזילה ממש דהוי כעין גזל החנות לא מצינו שיהיה הפרש בין כותי לישראל. וכן כתב הש"ך שמה שהוציא הרמ"א שם מתשובת מהרי"ו כשתעיין בתשובת רי"ו שם תראה שאינו כן. וכן השיג הגר"א בביאורו, אלא שצ"ע מקור אחר לדבריו, והוא מרש"י במסכת סנהדרין (נו, א ד"ה ישראל בנכרי מותר), דלא תעשוק את רעך כתיב (ויקרא יט) ולא נכרי, ומדרבנן איכא למאן דאסר משום חילול השם בהגוזל בתרא (בבא קמא קיג, א), והיינו מההיא דתניא ישראל וכו' וכנעני אנס שבאו לדין, אם אתה יכול לזכהו בדיני ישראל זכהו, ואמור לו כך דינינו, בדיני כנענים זכהו, ואמור לו כך דינכם, ואם לאו באין עליו בעקיפין, דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר, אין באין עליו בעקיפין, מפני קידוש השם. אלא דק"ק, שהרי בהמשך הסוגיא בב"ק שם הביאו ראיות שגזל עכו"ם אסור, ולכן מחלק רבא בין גזל עכו"ם להפקעת הלואה וצ"ע. אבל עכ"פ נמצא מקור לד' הרמ"א בדברי רש"י שסובר שגזל עכו"ם אינו אלא מדרבנן.

הפקעת הלואה

ואע"פ דקיי"ל גזל עכו"ם אסור, מ"מ הפקעת הלואתו מותרת כדאיתא בגמ' הנ"ל, ונפסק ברמ"א הנ"ל, אבל הוסיף הרמ"א שכל זה אינו אלא היכא שלא יודע לו דליכא חילול ה', ובלא"ה אסור.

טעות עכו"ם

עוד כתב הרמ"א שטעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם, ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו, שרי. וכתב בביאור הגר"א שהמקור לשיטה זו מהא דאפילו גניבת דעתו אסור (חולין צד, א), וא"כ כ"ש שאסור להטעותו. ועי' בבאר הגולה שכתב וז"ל, "ואני כותב זה לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו עכו"ם, לא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון, ולא הניחו אחריהם ברכה, וכמ"ש בספר חסידים תתרע"ד [וז"ל שם: "אל יעשה אדם עול אפילו לנכרי, ואלו דברים מורידים את האדם, ואין הצלחה בנכסיו, ואם השעה עומדת לו, יהיו נפרעין מזרעו"']. ורבים אשר קידשו ה' והחזירו טעויות הגוים בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם".

וכבר נודע מאוד המעשה בהגר"י קמינצקי זצ"ל ששאלוהו אם חייבים להחזיר כסף שניתן בטעות בדואר, ופסק שיחזירו הכסף, וכך נשנה הדבר פעם אחר פעם, עד שנודע שהכל היה נסיון של העובד בדואר לראות האם היהודים בני הימנותא. וסופו של דבר הגוי ההוא נעשה אוהב ישראל והציל הרבה יהודים בעת המלחמה.

[ב]

שכר לעכו"ם על קיום מצוות

אין מקבלין שכר על קיום מצוות אלא כמי שאינו מצווה ועושה

לעיל הזכרנו דברי הגמ' (ב"ק לח, א) שלמדו מהפסוק בחבקוק (פרק ג פסוק ו) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, שעמד הקב"ה ויתר על ממונם לישראל. והנה איתא שם עוד, "א"ר יוסף עמד וימודד ארץ ראה וכו' מה ראה, ראה שבע מצוות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להם. איתגורי אתגר א"כ מצינו חוטא נשכר, אמר מר בריה דרבנא, לומר שאפילו מקיימין אותן אין מקבלין עליהן שכר. ולא והתניא, ר"מ אומר מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול ת"ל (ויקרא י"ח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא אדם,

הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול. אמרי אין מקבלים עליהן שכר כמצווה ועושה, אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה".

אם אבר מן החי נחשב לאיסור מוסיף כיון שאסור גם לב"נ

ויש לחקור בזה, האם ביאור דברי הגמ' שהותרו להם המצוות רק לענין שאינם מקבלין שכר כמצווין ועושין, או דלעולם הותרו להם הז' מצוות לגמרי ורק שלא מצינו חוטא נשכר שהרי הפסידו בזה את שכרם.

והנה התוס' במסכת חולין (קב, א ד"ה ורבי יהודה) כתבו, שאיסור אבר מן החי יכול לחול על איסור בהמה טמאה, ולא אמרינן אין איסור חל על איסור, משום דהוי ליה איסור מוסיף, ר"ל משום דאיסור אבר מן החי אסור גם לב"נ, ולכן חל איסור אבר מן החי על איסור בהמה טמאה גם לישראל.

אבל עי' בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קכ"ג) שחלק על תוס', ונקט שבאבר מן החי ליכא למימר מגו דאיתוסף ביה איסורא לבני נח יחול איסורו עלינו במוסיף, דהא דרשינן ראה ויתר גוים התיר להם שבע מצוות. נמצא, שהוא מפרש דברי הגמ' כפשוטן, שאינם מצווין כלל אפילו בשבע מצוות ב"נ, ומשו"ה אין כאן "איסור מוסיף" שאין איסור אמ"ה חל לגבי ב"נ.

לפני עור בהושטת אמ"ה לב"נ

וכן נקט בשו"ת פנ"י (יו"ד סי' יד), יעוי"ש שכתב דאחר מתן תורה שהתיר להם ז' מצוות, שוב ליכא לפני עור דאורייתא במכשיל ב"נ באחד מן הז' מצוות שנצטוו ב"נ, ואינו אלא איסור דרבנן. ועי"ש שהוכיח כדבריו מסוגיא דמס' ע"ז (יב, א) דאמרינן שפתו שתי קדירות על גבי כירה אחת, ולא חשו להם חכמים, ואמר רבא מאי לא חשו להם חכמים, משום בישולי עובדי כוכבים, דכוותה ה"נ לא חשו להם חכמים משום יום אידם. וכתב רש"י שיום אידם אינו אלא איסור דרבנן. והק' הפנ"י, דהרי הגמ' (עבודה זרה ו, א) מסופקת בטעם האיסור לעסוק במשא ומתן עם הגוים ביום אידם, האם הוא משום הרווחה, או דלמא משום ולפני עור לא תתן מכשול, וא"כ למה הקילו באופן הנ"ל, והלא יש כאן חשש איסור תורה. אלא ע"כ שאחר מתן תורה כבר אינם מצווים, וליכא לפני עור דאורייתא.

ולפי"ז הא דאיתא בכמה דוכתי (עבודה זרה ו, ב ועוד) "מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, **ואבר מן החי לבני נח** ת"ל (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול", צ"ל דאינו אלא אסמכתא בעלמא.

ביאור הגמ' באמ"ה לב"נ שעובר בלפני עור - מדרבנן

ועי' בספר אמרי בינה (יו"ד הל' טריפות סי' ז) שמחזק ידי הפנ"י (שכוונת הגמ' ללפני עור דרבנן), על פי הריטב"א (ע"ז טו, ב) שכתב **"שאיין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה, ועשו סתמו כפירושו, וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה, אוקמוה רבנן אדינא והתירוהו",** עכ"ל. וביאור הדברים, דס"ל להריטב"א שגדר "מכשול" אינו אלא במכשול וודאי, ואם אחר הנחת המכשול נשאר ספק שאולי לא יעשה העבירה אינו עובר על לפני עור. והיכא דעכ"פ יש רגלים לדבר שיעשה העבירה, בזה אסרו חכמים להכשילו. והנה בע"ז (שם) כתב רש"י דלא יושיט אדם כוס יין לנזיר, **שמא יבא לשתותו**, ובתוספות כתבו דלהכי נקט כוס יין לנזיר משום **דמסתמא למישתי קא בעי ליה**, כיון דכו"ע חמרא שתו, ושמא שכח נזירתו, אבל ישראל שאמר הושיט לי נבלה או חזיר או שום איסור, אין לחושדו מלהושיט לו. ונמצאנו למדים דבין לרש"י שאין כאן אלא ספק, ובין לתוס' שאינו עובר אלא בכגון נזיר, שיש עכ"פ רגליים לדבר שכוונתו לעבור על

האיסור, מ"מ לא מיירי באופן שבוודאי יעבור על האיסור, ולשיטת הריטב"א נמצא, דע"כ שאין כאן אלא איסור דרבנן.

בני נח בעונש על מצוות ב"נ

ועי' בשו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן קפה) שהביא דברי הפנ"י ותמה עליו, "דהא מסקינן בע"ז שאע"פ שהתיר להם, היינו שלא יקבלו שכר כמצווה ועושה, אבל מיענשו עליהו, נמצא המכשילים נותן מכשול לפני עיור, ונהי דממונם התיר לענין אם הזיק שור ישראל לשל ב"נ שהוא פטור, אבל להכשילם בעבודת ה' מי התיר, אדרבא מצוה להורותם כמ"ש רמב"ם (פ"י ממלכים)". [וראיתי בהערות על שו"ת חת"ס, שמה ששאל מהא דמסקינן שב"נ נענשו אם עוברים על ז' מצוות ב"נ, כבר נשאל ע"ז הפני יהושע בעצמו (ח"ב אה"ע סימן מ"ג), עי"ש].
וצ"ל בדעת הרמ"ע מפאנו והפנ"י וסיעתם, דס"ל שאע"פ שהגוים אינם מצווים כלל, מ"מ מידי עונש לא נפטרו, ונענשים אע"פ שאינם מצווים. וכן משמע קצת לשון רש"י (בבא קמא לח, א ד"ה לומר) שאפילו מקיימין אותן כו', שהרי אינם מצווים אבל מעונשין לא פטרו, [ועי' לקמן].

עצה שאינה הוגנת

אבל לכאורה עדיין יש להקשות לדבריהם, שהרי בכלל איסור לפני עור איכא גם מה שאסור לתת עצה שאינה הוגנת, וא"כ כאן אע"פ שאינם עוברים בעבירה, אבל מ"מ היות ויענשו אם יעברו, אסור להכשילם, דלא גרע מעצה שאינה הוגנת. וצ"ל דס"ל להנך אחרונים שאין איסור לתת עצה שאינה הוגנת לגוי.

וכבר כתבו האחרונים לדייק מדברי החינוך (מצוה רלב) שהאיסור לתת עצה שאינה הוגנת אינו אמור כלפי ב"נ, דז"ל החינוך, "לא להכשיל בני ישראל לתת להם עצה רעה". ורק להכשילם בעבירות הוא דאסור בב"נ. וכבר ביארו האחרונים שיש שני דינים חלוקים בהאיסור דלפני עור: הא' גרם היזק, והב' שהמכשיל הרי הוא כעובר, היינו שבכל איסורי התורה נאמרו ב' איסורים הא' על עצם העשייה והב' שלא להכשיל חבריו. ולהנ"ל הביאור דכלפי ב"נ לא נאמר האיסור מצד "גרם היזק", אלא רק האיסור מטעם "מכשיל כעובר", [ועי' באריכות בס' נחלת צבי (ח"א) פרשת קדושים]. ואשר מעתה אין להקשות על הפנ"י ודעימיה מדוע אינו אסור להכשילם מצד עצה שאינה הוגנת, כיון שהאיסור לתת עצה שאינה הוגנת לא נאמר בב"נ. ובאמת לשון החת"ס "שאסור להכשילם בעבודת השם" משמע שאין טענתו מצד עצה שאינה הוגנת, אלא מצד האיסור.

סתירה בדברי הרמ"ע מפאנו

ובעיקר שיטת הרמ"ע מפאנו, עי' באמרי בינה (שם) שתמה על הרמ"ע שסתר משנתו, שבספרו עשרה מאמרות (מאמר חיקור הדין ח"ג פרק כא) כתב וז"ל, "דאף דאמרינן ראה ויתר גוים, לא תידוק מיניה שיהיה מותר לנו להחטיא אדם בדבר, דהא תניא לא יושיט אדם אמ"ה לב"נ, ובפירוש אמרה תורה לכלב תשליכון אותו, אלא הותרה להם ועתידין ליתן את הדין". ומבואר, דס"ל שיש להם איסור, וא"כ אמאי אין כאן איסור כולל.

וי"ל, דס"ל להרמ"ע כקושיין דלעיל, דהיינו שאע"פ שס"ל שאין כאן איסור, וממילא לא הוי איסור מוסיף, אבל היות ומקבל עליו עונש, עובר משום לפני עור, דלא גרע מעצה שאינה הוגנת, וס"ל דיש בעכו"ם אף משום לפני עור דעצה שאינה הוגנת. וכן מדויק בדבריו, שכתב ועתידין ליתן את הדין, היינו שאין הלפני עור מצד האיסור, אלא מצד מה שעתיד לקבל עליו עונש.

סיבת העונש דבני נח אחר ההיתר

ובעיקר מה שהעלינו לפי האחרונים הנ"ל דאין בני נח מצווים אחר שעמד הקב"ה והתיר להן מצוותיהן ובכל זאת נענשים, לכאו' צ"ע דאם לא נצטוו איך ומשום מה נענשים. ועי' בספר כלי

חמדה (פרשת ויקהל אות ד) וביתר אריכות בספרו חמדת ישראל (דיני ב"נ אות א' עמוד פו), שכתב שאע"פ שהצווי הוסר, אבל מ"מ עדיין הם מחויבים מצד השכל, ולכן הם נענשים [וכשיטת רבינו ניסים גאון ריש מסכת ברכות, שב"נ מצווים על מצוות שכליות].

ועיי"ש שהטעם שגדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, הוא מפני שהמצווה צריך ללחום נגד פיתוי היצר, והקב"ה ראה שאין ביכולתם של בני נח ללחום נגד היצה"ר, ולכן "התירן", ושוב אינם צריכים להילחם עם היצר, אלא דממילא גם לא יקבלו שכר כמצווה ועושה משום שאין להם המלחמה. ומ"מ מידי עונש לא נפטרו, משום דסוף סוף הם חייבים לעשות הז"מ גם בלא להיות מצווים, משום שהם מצוות שכליות וקיום העולם.

שכר 'מצווה ועושה' במצוות שכליות

ועי' בספר חבצלת השרון (שמות כג, יב) שמביא סמך לדברי הכלי חמדה (שעל מצוות שכליות אינו מקבל שכר כמצווה ועושה), מפירוש התשב"ץ להגדה של פסח (יבין שמועה), על שאלת החכם מה העדות והחוקים והמשפטים וכו', ששאלתו על כל ג' סוגי המצוות, "ועל המשפטים שהם מצוות שכליות שאל, למה לי צווי כלל, הרי גם בלי הצווי הייתי עושה אותם. והתשובה היתה "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצווה הזאת לפני השם אלוקינו כאשר צונו", כי אינו דומה המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, כי זה אע"פ שעשה המעשה הראוי, אין לו זכות מפני קיומו המצווה כמי שנצטווה ועושה לקיים מצות הקל", וכו'. וחזינן להדיא, דמצוות שכליות אף שהשכל מחייבן מ"מ לולא ציווי התורה לא היה נחשב בזה למצווה ועושה.

שכר מצוות שכליות תלוי בטעם 'גדול המצווה ועושה כו'"

והנה נחלקו הראשונים בביאור טעמא דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. דהתוספות (מסכת קידושין לא, א) ביארו דמי שמצווה ועושה עדיף, לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור, ממי שאין מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירצה יניח. היינו שמקבל שכר על עצם הדאגה והצער שמא לא יקיים מצות השם. וכעין זה כתב הריטב"א (שם) בשם רבותינו ז"ל, שזה שטן מקטרגו כשהוא מצווה, וזה אין שטן מקטרגו ולפום צערא אגרא. היינו שמקבל שכר על עצם המלחמה שיש לו עם היצר הרע (וכדברי הכלי חמדה).

ונראה שתעלה נפק"מ מבין הטעמים, האם במצוות שכליות יקבלו עליהן שכר כמצווה ועושה, או כאינו מצווה ועושה. דלדברי התוס' שמקבל שכר על זה שדואג ומצטער פן יעבור, מסתברא שגם על מצוות שכליות יקבל שכר כמצווה ועושה, אע"פ שאין כאן צווי מפורש, כיון שסו"ס הוא מחויב בדבר וממילא דואג ומצטער פן יעבור. אך לפי רבותיו של הריטב"א, אפשר לומר כדברי החמדת ישראל שהיות ואין כאן צווי ממש, אין היצה"ר מקטרג.

שני ענינים בכל קיום מצוה

עוד הביא הריטב"א ביאור נוסף מהרמב"ן, וז"ל, "שהמצוות אינן להנאת האל יתברך המצוה אלא לזכותנו, ומי שהוא מצווה קיים גזירת המלך, ולפיכך שכרו מרובה יותר מזה שלא קיים מצות המלך, מכל מקום אף הוא ראוי לקבל שכר, שהרי מטוב לבב וחסידות הכניס עצמו לעשות מצות השם יתברך".

וכעין זה כתב הגר"א ווסרמן זצ"ל בספרו קובץ שיעורים (קידושין לא, א) שישנם שני ענינים בקיום מצוות, הא' עצם התועלת שיש בקיום המצוות שבשבילה ציונו הקב"ה לעשות המצוות, והב' יש תועלת בדבר זה עצמו שמקיים צווי הבורא. ועי"ש שביאר בזה הא דלפי הרמב"ן קיימו האבות כל התורה כולה רק בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ, אע"פ שמצוות שאינן תלויות בארץ נוהגות בין בארץ בין בחוץ לארץ. אלא משום שעיקר קיום המצוות הן בארץ ישראל, כמו שכתב הרמב"ן, היינו שמצד תועלת המצווה עיקרו בא"י, ובחו"ל צריכים לקיים המצוות מצד צווי השם, ממילא

האבות שעדיין לא נצטוו, וממילא בהם לא שייך הענין לקיים מצד הצווי, וכל ענינם לקיים מצוות, אינו אלא בשביל "תועלת" המצוה, וזה בעיקרו אינו אלא בא"י. ולפי דבריהם כתב בספר חבצלת השרון, דהיכא שמחויב לעשות המצוה רק מצד שהיא מן המצוות השכליות, היות ואין כאן "צווי השם", יקבל שכר רק כאינו מצווה ועושה, שיש לו רק "תועלת המצוה" ולא קיום צווי השם.

חיוב כיבוד אב ואם בבני נח

ויש שרצו לומר דלפי דברי רבינו ניסים גאון (הנ"ל) שב"נ מצווים על מצוות שכליות, א"כ ודאי מצווין על מצות כיבוד אב ואם, שאין לך מצוה שכלית יותר מזה. אבל לכאורה דבריהם תמוהים, ולנגדם גמ' מפורשת (קדושין לא, א) בהמעשה של דמא בן נתינא, שקיבל שכר גדול בשביל מצות כיבוד אב ואם, ואמרו בגמ' ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, מצווה ועושה עאכו"כ, דאר"ח גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. הרי לך להדיא שב"נ נחשב כאינו מצווה ועושה לגבי מצות כיבוד אב ואם.

ועי' בספר חבצלת השרון (שם), שתל' ע"פ הסוגיא דב"ק הנ"ל גבי עמד ויתר גוים, שאינם מקבלים שכר אלא כאינו מצווה ועושה, וכל הנדון בסוגיא דקידושין (שם) אינו אלא לגבי שכר. אבל עדיין צ"ע קצת בלשון הגמ' ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, ולא אמרו ומה מי שאינו מקבל שכר כמצווה ועושה כך, ומשמע שבאמת אינו נחשב כמצווה. אמנם לפי הכלי חמדה מובן טפי, שאע"פ שחייב לעשות מצוות השכליות, אבל מ"מ לא נחשב כ"מצווה", משום שאין על זה צווי הבורא, וממילא שכרו פחות.

מצווה ועושה במצוות בני נח

בחז' הריטב"א למסכת מכות (ט, א) כתב להגדיר החילוק בין גר תושב לבן נח, שגר תושב הוא שקבל בב"ד של ישראל לקיים שבע מצוות שנצטוו בני נח כדאיתא בע"ז (סד, ב), "וכזה מותר להתישב בינינו ולזה נקרא תושב, וכיון שקיבלן בב"ד הוא נקרא בשבע מצוות אלו מצווה ועושה, וכי הא אנו מצווין להחיותו כדכתיב וחי עמך (ויקרא כה, לה), ואין צריך לומר שאסור לנו לגרום לו שום קטלא וכל שכן להורידו לבור, ובן נח הוא שלא קבלם בב"ד, אלא דקים לך שמקיים אותם מעצמו, והוא נדון בהם כמי שאינו מצווה ועושה, מדכתיב עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים, כדאיתא בב"ק (לח, ב) וע"ז (סד, ב), וכי הא אין אנו מצווין להחיותו, וגם אין לנו להורידו בידים ולא לגרום בו שום קטלא, כיון דסוף סוף עושה אותם שאף שאינו מצווה ועושה, שכר יש לו קצת כדאיתא התם".

ויש להסתפק בכוונתו, האם משום שקיבל עליו לקיים המצוות, נחשב הוא עתה כמצווה ועושה, שקבלתו בפני ב"ד מחייבת אותו. או דילמא שכיון שקיבל עליו לעשות המצוות נמצא שהוא חוזר למצב של ב"נ קודם הא ד"עמד ויתר ארץ", משום שהוא הראה בעצמו שמוכן לקיים המצוות ובזה מבטל מעצמו ההיתר שהתיר להם הקב"ה. ונראה כהצד השני, שכן אם כהצד הראשון הרי אחרי ככלות הכל נמצא שאין כאן צווי, ואם נאמר שטעם מה שאין להם שכר כמצווה ועושה הוא משום שאין צווי, כדברי הריטב"א לעיל בשם הרמב"ן, א"כ לא יובן מה נשתנה בזה שקיבל עליו בפני ב"ד. אכן אם נאמר כהצד השני ניחא, שכן אחרי שקיבל עליו לקיים המצוות, חזר להמצב שב"נ היו מחויבים מצד צווי ה', ובדין הוא שיטול שכרו משלם.